

PRIRODA, ŽIVOT I LJUBAV U FILOZOFIJI DŽELALUDDINA RUMIJA

Dževad HODŽIĆ

V Sve se više i iz obzorja savremenih prirodnoznanstvenih spoznaja i iskustava – tako, naprimjer, čini Werner Heisenberg u svom djelu *Physik und Philosophie*¹ – uviđa i naglašava značaj koji će za našu sudbinu u predstojećoj budućnosti imati način na koji će doći do susreta između moderne znanosti, zapadne po duhovnopovijesnom izvoristu, a globalne po svojim pretenzijama i protezanjima, u prvom redu atomske fizike i molekularne biologije, s jedne strane, i, s druge strane, drevnih kultura i metafizičkih tradicija, u prvom redu onih istočnih.

Ako je tako i ako budemo nastojali da tako bude, za velikog pjesnika i mislioca Dželaluddina Rumija, čiju obljetnicu 800 godina od rođenja ove godine UNESCO proslavlja kao svjetsku godinu Rumija, možda se ne moramo zanimati s onim pesimističkim doživljajem našeg vremena sadržanim u riječima njemačkog pjesnika Hansa Meinkea, koji je u Rumiju vidio

«jedinu nadu za mračna vremena u kojima živimo», ali je, usuđujemo se reći, sasvim sigurno da najplodotvorniji susret muslimanske metafizičke tradicije i prirodnoznanstvenog moderniteta valja očekivati, pripremati i produbljivati u sufijskim duhovnim horizontima, a unutar njih, prije svih drugih, u onim horizontima koji se, nedovoljno istraženi, nalaze u pjesništvu i mišljenju Dželaluddina Rumija.

Kažemo *nedovoljno istraženi*, uprkos nekim činjenicama, kao što su, da spomenemo samo neke, da Rumi stoljećima ima cijelu jednu, mogli bismo reći, religijsku sljedbu, svoje sljedbenike diljem svijeta, uprkos činjenici da su Nicholson, Arbery, halifa Abdulhakim, Ikbāl, Nasr, Eva de Vitray-Meyerovitch, Annemarie Schimmel, Helmut Ritter, Chittick i mnogi drugi učinili velike korake u predstavljanju Rumijevog književnog, mističkog i filozofskog djela, da se Rumijeva djela prevode na mnoge jezike u svijetu, da su, naprimjer, u Americi, posljednjih godina Rumijeve knjige bile najprodavanije pjesničke knjige.

1 Usporedi: Werner Heisenberg, *Fizika i filozofija*, s njemačkog preveo Stipe Kutleša, *Krzak*, Zagreb, 1997., str. 151-166

Još uvijek nedovoljnom poznavanju Rumija, mogli bismo pomalo paradoksalno reći, značajno doprinosi njegova popularnost. Velika Rumijeva popularnost u muslimanskom svijetu često se svodi na obrednoceremonijalnu i religijskofolklornu tradiciju, a u zapadnom svijetu na književnoestetsku raskošnost njegovog pjesništva ili, još reduktibilnije, kako to primjećuje Chittick,² na opći zanos unutar pokreta *New Agea* prema najrazličitijim inačicama duhovnosti, gdje bilo ko za nekoliko dolara može priuštiti sebi tečaj iz *sufijskog plesa, kabalističke ili taoističke meditacije, tibetanskih tehnika vizualizacije, šamanskih ekstaza* ili jednostavnog duhovnog samoozbiljenja *zena*.

Drugim riječima, Rumija se na Zapadu uzima u razblaženim i prilagođenim dozama kao pjesnika ljubavi, dok se za njegovo znanje uglavnom nema snage. Zašto je tako? «Zato što je ljubav u kulturi Zapada», tako problem razumije Chittick, «morala biti razdružena od racionalnosti, srce od razuma, a mudrost od znanja. Svi smo spremni staviti ljubav na jednu, a naše razumijevanje svijeta i društva na drugu stranu.»³

Ovdje, u najopćenitijim naznakama, želimo svratiti pozornost na Rumijevo učenje o prirodi, životu i ljubavi koje može biti značajno uporište u našem savremenom suočavanju s pitanjima s kojima se susrećemo u horizontu moderne znanstvenotehnološke civilizacije.

Rumijevo razumijevanje prirode, života i ljubavi odvija se na sljedećim sufijskim metafizičkim postulatima:

1. Trascendentalno jedinstvo bitka (*tawhid*) ili monizam: Postoji Jedna stvarnost kao konačna osnova sve egzistencije. Ova stvarnost može se promatrati ili kao Bog (božanska esencija) ili kao Svijet (fenomeni kroz koje se manifestira skrivena esencija). Rumi zapravo stoji na stanovištu da je osnova cjelokupne

2 William C. Chittick, *Sufijski put ljubavi – Rumijeva duhovna učenja*, s engleskog preveo prof. dr. Rešid Hafizović, Naučnoistraživački institut *Ibn Sina*, Sarajevo, 2005., str. 13.- 17.

3 Isto, str. 17

prirode duhovna i to na način da mnoštvo pojedinačnih ega koji čine totalitet egzistencije proizlazi iz Kosmičkog Ega.

2. U tom pogledu, najbliži mislilac Rumiju iz zapadne filozofske tradicije je Leibnitz, koji je niz stoljeća poslije Rumija, nezadovoljan Descartesovim dualističkim tumačenjem stvarnosti, egzistenciju shvatao kao bezbroj monada na različitim stupnjevima svjesnosti. Fenomenologijski, egzistencija je stupnjevita: ego na jednom stupnju je viši ili niži u samoostvarenju, a samoostvarenje je samorazumijevanje. Bit svih ega ili monada je duhovna. *Adamov pad* u Rumijevoj metafizici predstavlja izlazak iz jedinstvene božanske osnove, a ne iz tradicionalno shvaćenog raja. Ali, pad se ne odnosi samo na čovjeka, to je univerzalni kosmički fenomen. Kako kaže halifa Abdulhakim, u Rumijevoj metafizici prirode sve monade unutar materijalnog, biljnog i životinjskog carstva zapravo su listom pali anđeli koji streme iskonskome božanskom temelju.⁴

3. Rumijeva filozofija evolucije nije mehanicistička ili biološka. Bliža mu je Bergsonova stvaralačka evolucija. Doduše, Rumi svoju filozofiju evolucije izlaže u terminima, kategorijama i konceptima koji su često u skladu sa stajalištem materijalističkih i biologističkih evolucionista. Naime, poput njih, i on kaže da se život razvio iz materije. Ali, za Rumija je materija otpočetak i uvijek duhovna. Ovdje ne možemo šire govoriti o teškoćama i mogućnostima nesporazuma u modernom razumijevanju pojma materije u sufijskoj metafizici. Ukazujemo samo na to da je za moderno mišljenje tvar postala stvar čija je odlikujuća osobenost ekstenzija, pa se otuda sve prostorno, kao i sve osjetilno opazive osobine poimaju isključivo na kvantitativni način. Za Rumija, kao uostalom za cjelokupnu sufijsku metafiziku, materija je jadan aspekt Boga.

4. Nema stvaranja u vremenu,

4 M. Sharif, *Historija islamske filozofije*, s engleskog preveo Hasan Sušić, *August Cesarec*, Zagreb, 1990. str. 215

jer je i vrijeme samo stvoreno. Ono je kategorija fenomenalne svijesti. Božansko samomanifestiranje je stalno ponavljajući proces. Dok se oblici u univerzumu mijenjaju, propadaju i istovremeno obnavljaju bez ijednog trenutka prekida, u svojoj biti oni su *svječni* s Bogom. Rumi također ukazuje da je naš pojam vremena povezan s prostorom. Inspiriran kur'anskim stavkom da je božansko svjetlo neprostorno (*la sharqiyya la gharbiyya*), Rumi nam kaže da u carstvu božanskog svjetla koje nije prostorno vremenski niz – prošli, sadašnji, budući – ne postoji.

5. Svoju prirodu Bog čini spoznatljivom prvenstveno kroz svoja imena i attribute koji u svom diverzitetu obrazuju fenomenalni svijet. Tako fenomenalni svijet, predstavlja zapravo dinamički izraz božanskih imena sile (*qahrriyya*) i nježnosti (*lutfiyya*), veličine (*jelal*) i ljepote (*yamal*), strašnu tajnu (*misterium tremendum*) i fascinantnu tajnu (*misterium fascinans*). Ipak, kako je i ljudski duh zapravo božanski, i čovjek može, ponirući u svoje jastvo, shvatiti neprostornu prirodu ne samo svoje vlastite zbilje, nego i svega postojećeg. Rumi stoji na stanovištu da je prostor osnova podjele i mnoštva, a tada temeljno jedinstvo kosmičkog duha biva smrvljeno i atomizirano.

6. Život prožima cjelokupnu egzistenciju. Ne postoji beživotna materija. «Zemlja i voda, vatra i zrak», kaže Rumi, «živi su u očima Boga, premda se nama pojavljuju kao mrtvi.» Život je jedan i predstavlja jedinstvo. Život je dinamička snaga i stupnjeviti razvoj. U Rumijevoj filozofiji život je određen prospektivno i potencijalno. U svom evolutivnom kretanju, život je određen teleološki, vodi ga težnja ka božanskom izvoru, a ne instikt prilagođavanja i borba za održanje. Rumijeva filozofija evolucije života bliska je onim *misliocima života* kasnog devetnaestog stoljeća kao što su Guyau, Butler, Nietzsche, ali Bergson u prvom redu, koji su životnoj misli darvinizma i filozofiji kauzalno-mehanicističke *mašinske teorije života*, prema kojoj se život svodi na kauzalne odnose u fizikalnim i hemijskim zakonitostima, suprotstavljali filozofiju

stvaralačkog aktiviteta života, koji se *pronalaži* iz obilja, a ne iz nužde. Prema Rumiju, cjelokupni život, a ne samo čovjekova stvarnost, kantovski rečeno, određen je subjektno i spontanitetno. Za takvu misao Rumiju podršku pruža 38. stavak šestog poglavlja u Kur'anu: «Sve životinje koje po zemlji hode i sve ptice koje na krilima svojim lete svjetovi su poput vas – u Knjizi Mi nismo ništa izostavili – i sakupit će se poslije pred Gospodarom svojim».

7. Središnja tema svih Rumijevih djela jest ljubav. To je tako stoga što je u Rumijevoj filozofiji ljubav temelj, izvor, pokretač, snaga, obrazac, cilj i svrha života. U Rumijevoj filozofiji ljubav ima i ontičko i ontološko značenje. Ona je tajna života svega bivstvujućeg i način da se ta tajna spozna. Za Rumija život je ljubav, jer, zapravo, Bog je ljubav, On je izvor svekolike ljubavi. Bog stvara svijet iz ljubavi. Rumijeva filozofija ljubavi, iako pod uticajem Platonovog erosa kao kosmičke moći, u ontološkoj i epistemološkoj ravni presudno je inspirirana u islamskoj mističkoj tradiciji omiljenom svetom poslaničkom predajom prema kojoj Bog kaže: «Bio sam skrivena riznica, poželio sam biti spoznat i tako sam stvorio svijet». Prema ovoj u muslimanskoj tradiciji znamenitoj predaji, Rumi bi rekao: Na početku bijaše ono božansko *poželio sam*, drugim riječima: potreba, želja, čežnja, a to znači ljubav. «Stvorenja su stavljena u gibanje snagom Ljubavi, Ljubav snagom bespočetne vječnosti. Vjetar treperi zbog obzorja, a stabla zbog vjetra» (D 5001),⁵ «Poput Adema i Have, Ljubav rađa tisuću oblika; svijet je prepun njenih slika, a ona nema nikakva lika» (D 5057).⁶

8. Ljubav je temeljni impuls iz kojeg proizlazi jedinstvo svijeta i života i sva privlačenja, pa i ona atoma, o kojima ovaj veliki mistički pjesnik mislilac piše, kako u biografskoj bilješci o Rumiju u svojoj *Antologiji sufijske poezije* napominje Eva de Vitray Mejerovitch⁷, još u doba svetog Luja: «Svi atomi u kosmosu

5 Jalaluddin Rumi, *Diwan-i Shams-i tabrizi*, citirano prema: W. C. Chittick, navedeno djelo, str. 229

6 Isto, str. 229.

7 Eva de Vitray Mejerovitch, navedeno, s francuskoga prevela Mirjana Dobrović, *Naprijed*, zagreb, 1988., str. 332

međusobno se privlače poput ljubavnika, svaki djeluje na svoga druga magnetom Ljubavi. Nebeska tijela privlače Zemlju sebi u jednom dobrodošlom obuhvatanju».⁸ Prioroda, život i ljubav u Rumijevoj filozofiji simbolički su opisani u mevlevijskom plesu derviša, koji, zapravo, izražava kosmički ples. Evo stihova iz Rumijeve rubaije *Kosmički ples*: «O danu, svani! Atomi plešu / s dušama, izgubljenim u zanosu, plešu./ Na uho ću ti šapnuti kuda vodi ples. / Svi atomi što nastanjuju zrak i pustinju / dobro znaju da su obuzeti poput nas / i da je svaki atom sretan il' nesretan / zaglušen suncem posvemašnje duše».⁹

I, na kraju, ovo podsjećanje na velikog Rumija završavamo riječima halife Abdulhakima: «Religija mističkog filozofa, poput

8 Citirano prema: M. M. Sharif, navedeno djelo, str. 220

9 Eva de Vitray Mejerovitch, navedeno djelo, str. 177

Rumija, univerzalna je i ne može biti zatvorena unutar bilo kojih ortodoksnih ili dogmatskih granica. Njegova religija nije vjerovanje nikakve posebne zajednice: to je univerzalna religija, jer je religija univerzuma. To je religija zvijezda što blistaju, potoka što žubore, drveća što raste... To je alhemija života koja kroz magiju Ljubavi transformira niže u više. Mi vidimo da se hrana minjenja u život i um. Može li ijedan sićušni um znanstvenika protumačiti ovu čudnu promjenu? U Aristotelovoj logici identiteta sve ostaje onim što jest, a mehanicistički materijalizam ne može izvesti i objasniti svrhovitost iz besciljnosti atoma. Život ima jednu beskonačnu moć asimilacije; nema ničega što bi mu moglo ostati vječno strano. Kao što vatra zahvata čak i otpad pretvarajući ga u čisti plamen, tako je svako dešavanje u životu sposobno da se preobrati u svjetlo i život».¹⁰

10 M.M. Sharif, navedeno djelo, str. 222-223

Summary

NATURE, LIFE AND LOVE IN PHILOSOPHY OF
JALALUDDIN RUMI

Dzevad Hodzic

At the occasion of UNESCO'S year of Rumi (2007), in this article we tried to draw the attention to teaching of this great Islamic poet and thinker about nature, life and love that can be found to have a great significance in our contemporary life and issues that we are facing today within the horizon of modern scientific and technological civilization. This teaching is based upon following premises:

Transcendent oneness of being (Tawheed) or monism: There is only one reality as the ultimate source of all the existence. Rumi's philosophy of evolution is neither mechanistic nor biological. One can assert that Bergson's creatinistic philosophy of evolution is closer to Rumi's teachings. In Rumi's opinion matter is since the beginning and always spiritual. There is no such thing as creation in time, for time itself is created. It is a category of phenomenal consciousness. God reveals his nature primarily through his names and attributes that are disclosed in all their diversity within phenomenal world. Thus, phenomenal world represents dynamic expression of Devine names of power (qahriyya) and gentleness (lutfiyya), greatness (jalal) and beauty (jamal), great secret (misterium tremendum) and fascinating secret (misterium fascinans). Life is found throughout entire existence. There is no such thing as lifeless matter: "earth and water, fire and air", says Rumi, "are all alive in the eyes of God, although to us they appear dead". Life is one and it represents oneness. The focal point of all of the Rumi's work is love. In Rumi's philosophy love has both, the ontological as well as the ontic meaning. It is at the same time the very secret of life of all the existence and the path to know that secret. Love is the fundamental impulse that is the origin of the unity of the world and life and of all the attractions even those between atoms of which this great poet and philosopher writes in a marvelous manner thus representing the scientific aspect of his philosophy and bringing to our attention the mystical aspects of our modern science.

موجز

الطبيعة والحياة والحب في فلسفة
جلال الدين الرومي

جواد خوجيتش

نقدم هذا البحث بمناسبة اعتماد اليونسكو سنة 2007 سنة دولية للرومي، وبلغت هذا البحث أنظارنا إلى آراء هذا المفكر والشاعر الإسلامي الكبير حول الطبيعة والحياة والحب، وكيف يمكن لتلك الآراء أن تصبح مرتكزا قويا لنا في مواجهة كثير من المسائل المعاصرة في ميادين الحضارة العلمية التكنولوجية الحديثة. وتستند تلك الآراء على المبادئ الآتية: التوحيد، حيث يوجد حقيقة واحدة فقط. إن التطور عند الرومي ليس مجرد تطور ميكانيكي أو بيولوجي، بل إن فلسفة الرومي في التطور أقرب ما تكون إلى التطور الخلاق كما هو عند بيرغسون. ويعتبر الرومي أن المادة في الأصل روحية الجوهر. ولا خلق في الزمان لأن الزمان نفسه مخلوق، ويمثل فئة من الوعي الظاهر. إن الله يجعل نفسه معروفا من خلال أسمائه وصفاته التي تنشئ العالم الظاهر، وهكذا فإن العالم الظاهر يمثل في الحقيقة تعبيراً ديناميكياً لأسماء الله القاهر واللطيف وذي الجلال والجميل ... إن الحياة تشمل الوجود كله، ولا توجد مادة بدون حياة: ويقول الرومي إن "التراب والماء والنار والهواء أحياء في عيني الله بينما تظهر أمامنا ميتة". الحياة واحدة وتمثل الوحدة. إن الموضوع المركزي لجميع أعمال الرومي هو الحب. إن الحب في فلسفة الرومي له معنى وجودي ووجودي حقيقي. إنه سر الحياة في كل ما هو موجود وهي الطريق إلى معرفة ذلك السر. الحب هو النبضة الأساسية التي تتولد منها وحدة الكون والحياة وكل التجاذبات، حتى تلك الذرات التي يكتب عنها هذا الشاعر الصوفي الكبير بأسلوب سحري مبين الجانب "المعرفي" في التصوف، والجانب الصوفي في المعرفة الحديثة.